

ԴՐՈՇՆԻԿ

Հ.Յ. Ե. ԲՈՒՐՈՅԻ
ՊՐԻՆՏԻՍ
A. R. F. BUREAU
LIBRARY

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ե Ռ Ի Ս Ո Ւ Ց Ե Լ

Մայիս, 1895 թ:

Հայկական խնդիրը մտել է մի այլ շրջանի մեջ. այժմ սուլթանի կառավարութիւնը իւր կողմից, իսկ եւրոպական երեք պետութիւնները իրենց կողմից մշակում են Տաճկահայաստանում մտցնելիք լէֆօրմների ծրագիրները, դոճացումն տալու հայ ժողովրդի պահանջներին. . . իսկ աւելի ճիշտն՝ յեղափոխական շարժման առաջն առնելու, որ արագութեամբ աճում, զարգանում, տարածում է ժողովրդի ամեն տեսակ խաւերում և օրէցօր սպառնալից դառնում: Ահա յեղափոխական շարժման այս սպառնալից բնաւորութիւն առնելն է, որ ստիպում է ինչպէս եւրոպական պետութիւններին, այնպէս էլ սուլթանի կառավարութեան լրջութեամբ զբաղել Հայկական խնդրով. նրանք այլ ևս անկարող են հեգնօրէն ու արհամարանքով վերաբերել այդ շարժման, մանաւանդ որ նա ժողովրդային, հանրական է մի կողմից, իսկ միւս կողմից Հայկական խնդիրը կապած է Արևելեան բարդ, կնճռոտ ու փափուկ խնդրի հետ: Հայ յեղափոխականը շատ լաւ է հասկանում այս վերջին խնդրի վերին աստիճանի փափուկ, լուրջ արժէքն ու նշանակութիւնը, որ նա ունի ղինկորականութեան համար միլիարդներ մտնող եւրոպական պետութիւնների համար և նա երբէք ձեռից բաց չի թողնիլ այս հանգամանքը հուպ տալու, խեղդելու տանջած հայ ժողովրդի պահանջները արհամարողներին. . . Իւրաքանչիւրը իւր հերթն ունի:

Հայ ժողովուրդը շատ լաւ է տեսնում, որ իւր շարժումը տալիս է պտուղներ. . . որ նա ունենում է իւր ազդեցութիւնը միջազգային յարաբերութիւնների վրայ, որ շնորհիւ իւր աւած զոհերի ու թափած արիւնի, իւր պահանջը մտել է այլ շրջանի, ֆազիսի մեջ: Միևնոյն ժամանակ ժողովուրդը նոյնպէս շատ լաւ գիտէ այդ «լէֆօրմները» և «լէֆօրմատօրներին». վաղուց է նա ճանաչում այդ գաղտնագրեալ գայլերին. առաջին անգամը չէ, որ դրանք զբաղում են նրա վիճակով, բայց

. . . հետևանքը միշտ եղել է նոյնը — իրերի գրութիւնը, տիրող պայմանները բոլորովին չեն փոխել: Եւ նորից խաղալ նրա ճակատագրի հետ, խաբել նրան ու յետ մղել իւր յեղափոխական շարժումից այլ ևս անկարող են:

Հայ ժողովուրդը արդէն հասել է քաղաքական և քաղաքացիական որոշ հասունութեան. նրա կեանքը մըշակել է նրա պահանջները և նա շատ լաւ գիտէ այն պայմանները, որոնց մեջ կարող է ինքը ապրել լաւ, խաղաղ ու հաշտ և նա իւր յեղափոխական շարժումով ձգտում է դրան: Այժմ էլ աշխատել ֆիկտիւ միջոցներով մեռցնել կամ նոյն իսկ կանգնեցնել հայկական յեղափոխական շարժումը երբէք չի յաջողիլ. թող այս լաւ հասկանայ նա, որ այժմ ֆիկտիւ լէֆօրմներով է ուզում խաղալ հայ ժողովրդի ճակատագրի հետ, պահպանելու ինչպէս Տաճկահայաստանի, այնպէս էլ փոքր Փոքր-Ասիայի իրերի ներկայ գրութիւնը, քաղաքական ներկայ պայմանները: Հակառակ դիպւածում, եթէ այդ մինչև իսկ նրանց յաջողեց, թող յամոզւած լինին, որ դա առ ժամանակեայ է, որ այդ կը նըշանակէ յուզումը մի քանի աստիճան իջեցնել և առ ժամանակ ուշացնել, յետաձգել Տաճկահայաստանում կատարելիք յաղափոխութիւնը. դա ժամանակի խաղ է. մեռցնել նրան, մենք կրկնում ենք, անկարող են, մինչև նա չի հասնիլ իւր նպատակին: Նա նորից երևան կը գայ, որովհետև նրա կռիւը սուլթանի բռնակալ միապետութեան և նրա ֆակտօրների դէմ է: Վայ ճընշող ղյժը, կայ և ընդդիմադրականը, կայ բռնակալ սուլթանական միապետութիւնը, կայ հայկական յեղափոխութիւնը, որովհետև հայ ժողովուրդը համոզւած է, որ ինչ տեսակ պայմաններ էլ ստեղծւին, չեն կարող դոճացուցիչ լինել, քանի որ բռնակալ միապետութեան ներկայութիւնը զգալի կը լինի: Քանի որ կայ միապետութիւնը, ապրում է նա, ապրում են և բոլոր այն խեղդող, սպանող ու ապականող ֆակտօրները, որոնք այսօր էլ գոյութիւն ունին, որովհետև նրանք նրա գոյութեան համար անհրաժեշտ պայմաններ են, որովհետև

տե առանց մէկի միւսը գոյութիւն ունենալ չի կարող . Տենց այս բոլորի դէմ էլ ուղղած է հայ յեղափոխական ժողովրդի կողմը :

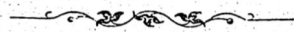
Ներկայ բեթիմը ամբողջութեամբ պիտի լուծւի, քանդւի . առանց նրան ոչնչանալու չի կարող տեղի ունենալ երկրում ժողովրդների շահերի համեմատ այնպիսի մի փոփոխութիւն, որ գոհացուցիչ լինի: Ինչ որ կատարւի սուլթանի կառավարութեան ձեռքով, նրա հաւանութեամբ, մեզ համար արեւելք չի ունենալ, նա մեզ զինաթափ անել չի կարող, որովհետեւ միապետական բեթիմը ոչ միայն ժողովրդի իրաւունքի . արտայայտիչը չէ, այլ և նրա բռնաբարոզը, որովհետեւ սուլթանական կառավարութեան շահերը երբէք չեն կարող հաշտուել ժողովրդի շահերի հետ, հետեւապէս նրանից բխած բեթիմները չեն կարող և՛ բաւարար լինել . ամենաշատը նրա կողմից դա կը լինի միայն մի ստիպեալ զիճումն և այն էլ յետին մտքով . իսկ սրա համար մենք միայն կարող ենք ասել՝ — մի քայլ առաջ անցանք . . :

Եւ ե՞րբ է տեսնած, որ ազգի պատմութեան մէջ կարող են ցոյց տալ, թէ միապետի ձեռքով կատարած «բարեփոխութիւնը», որ երբէք չի լինում ինքնաբերաբար, յօժար կամքով ու անկեղծ սրտով, «իւր երկրում», յօգուտ ժողովրդական շահերի է լինում . երբ է պատահել, որ ժողովրդի կեանքում, որ մի որ և է բռնակալ միապետ բարոյապէս այն աստիճանի բարձրանայ, որ մոռանայ իւր միապետական շահերը, որ հրատարակի իւր հովիտներից, իջնի մարդկային կեանքի հորիզոնի վրայ և դառնայ մարդ . . . Երբէք, չկայ այդպիսի մի օրինակ միապետութեան կեանքի մէջ: Բռնապետութիւնները շարուել են, ժողովուրդը նրան մեռցրել, իւր արեան հոսանքի մէջ արիւնահեղձ է արել և մինչև իսկ բռնակալին կախաղան է հանել . ահա՛ պատմութեան դասը: Եւ Տենց այս պատմութիւնն է մեզ ուսուցել յեղափոխութեան դիմել, ուղղել կուրի գլխաւոր ոյժը դէպի ներկայ բեթիմը, քարուքանդ անել նրա գոյութիւնը պայմանաւորող հիմնարկութիւնները, ոչնչացնել բոլոր այն ֆակտորները, որոնք նպաստում են, պահպանում են նրա գոյութիւնը, որպէսզի սուլթանական բռնակալ կառավարութեան աւերակների վրայ բարձրանայ ժողովրդական-ուսովակարականը:

Այս է մեր ճանապարհը, այս ենք ընտրել, այս ճանապարհով ենք գնում և այս էլ կը շարունակենք մինչև մեր նպատակին հասնելը:

Թող որքան կուզենայ Իլդիզի լէշակեր դահակալը դեռ նոր-նոր խոստովանւի Սասունի տմարդ կոտորածի ճշտութիւնը, թող որքան կուզենայ հրամաններ արձակի լայն ասպարեզ տալու Քննիչ-Յանձնախմբին, իբր

թէ արգարութիւնը իւր ամբողջութեամբ երևան հանելու և յանցաւորին ըստ արժանոյն պատժելու, թող նա «րեթորմների» ծրագիրները մշակի . այդ բոլորը մի և նոյն է մեզ համար . մեր արամադրութիւնը դէպի լէշակերը, դէպի Սասունի կոտորածի իսկական յանցաւորը մազաչափ անգամ չի փոխուիլ, եթէ մինչև իսկ նա անկեղծ լինի, որի մասին ի հարկէ մենք միշտ կասկածում ենք . հայ ժողովրդի և սուլթանի լէշակեր կառավարութեան մէջ ոչ մի հաշտութիւն երբէք լինել չի կարող: Հայ ժողովուրդը ոչնչ նրանից չէ հայցել և չէ հայցում, նա երբէք չի ստորանալ, բռնակալութեան տակ չի սողալ: Հայ ժողովուրդը, իբրև մարդկութեան անդամը, իբր նրա զաւակը, պահանջում է, կրուում է իւր մարդկային իրաւունքների համար, որ դարերից ի վեր բռնաբարւում են . նա գիտէ, որ միայն յեղափոխութիւնը կարող է իրեն հասցնել այդ բարձրութեան և ահա հեռու չէ ժամբ . . վաղը կամ միւս օրը նա կը խրի յեղափոխական սուրը բռնակալութեան սրտի մէջ նրան մեռցնելու . միայն բռնակալութեան մահը կարող է աւետել ժողովրդներին եղբայրութիւն, միայն նրա դիակի վրայ կարող է բարձրանալ ժողովրդների ազատութիւնը . . .

Ն Ա Մ Ա Կ . Ի Ն Ո Ւ Ս Ի Ց

Իրերի գրութիւնը մեր կողմերում վերջին դէպքերի շնորհիւ ենթարկւել է զգալի փոփոխութիւնների: Դատարել են քրդական բարբարոսութիւնները, կառավարութիւնը թուլացրել է իւր խստութիւնները: Անցեալ տարի գիւղերումն նշանակած ոստիկանական հսկողութիւնը գոյութիւն ունի միայն անունով: Պարզ երևում է, որ քանի տան մէջ ուրիշ մարդ կայ, թէ կառավարութիւնը և թէ մահմեդական ազգաբնակչութիւնը զգուշանում են սանձարձակութիւններից:

Քննիչ Յանձնաժողովը այստեղ օրւայ խնդիր է: Աղքատ կառավարութիւնը աշխատելիս է եղել արգելել հայերին բողոքելու, բայց Յանձնաժողովը դեպքերին արած դիմումների շնորհիւ, բողոքելը թոյլատրւած է, թէև կառավարութիւնից ուղղակի ճշնշուումներ էլ չի լինում են:

Հարստահարութիւնների մանրամասն տեղեկագիրներ տրւել են Յանձնաժողովին Խուսի և Բուլանընի բոլոր գիւղերից, Բասենից և Կարինից նոյնպէս: Յանձնաժողովը իւր մօտ է հրաւիրել Բուլանընի գիւղապետներին մի քանի փախցրած աղջիկների քննութեան համար: Սասունցիներից նոյնպէս բողոքներ են տրւել: Յանձնաժողովը երեւի մօտ օրերս կերթայ Սասնոյ գիւղերը:

Սուրբ Կարապետի միաբաններից Եսայի և Կարապետ

վարդապետները, Մուշի տէր Բարսէղը, Ս. Յովհաննու վանքի վանահայրը և մի երկու ուրիշը ներկայացրել են Յանձնաժողովին զեկուցագիր, որի մէջ Սասնոյ կոտորածը վերակրում են հայերին և նոցա մէջ գտնուող խռովարարներին: Լուր կայ, թէ դոքա յետոյ երեւի կողմակի ճնշման տակ տեղ են երկրորդ զեկուցագիր, որը հերքում է առաջինն:

Կառավարութիւնը աշխատում է Սասնոյ կոտորածը վերագրել տալ քիւրդ աշիրաթներին և ազատել կանոնաւոր զօրքը որեւէ պատասխանատուութիւնից այդ բանում: Խիբզանցի աշիրէթի ցեղապետ Խշման աղան, որը չի կամեցել կառավարութեան տւած հրահանգների համեմատ ցուցումներ անել Յանձնաժողովին, Մուշում բանտարակած է: Խշման աղան բացարձակապէս յայտնել է, որ կառավարութիւնը դրոճեց աշիրէթներին կուրի, իսկ կոտորածը կատարել է գլխաւորապէս կանոնաւոր զօրքը:

Յանձնաժողովին ներկայացել են սւիսի վէրքեր կրող բազմաթիւ սասունցիներ: Յրւած տեղեկագիրների մէջ ամենաբնական բողոքը կառավարութիւնից է արած:

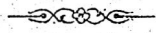
Յանձնաժողովը իւր յարաբերութիւնը կարինի հետ պահպանում է սեփական փոստով:

Թողովրդի տրամադրութիւնը ամեն տեղ Յանձնաժողովի աւելթով չափազանց լաւ է: Հարիւրաւոր ոսկեղօծ լուրեր ամեն օր թարմ թարմ գալիս անցնում են երկրի մի ծայրից միւսը: Լուրեր տարածողը գլխաւորապէս իրանք քրդերն, թուրքերը և կառավարութեան պաշտօնեաներն են: Թողովուրդը այդ լուրերից ազդւած շատ և շատ բաներ է սպասում Եւրոպայի միջամտութիւնից...

Շնորհակալութեան հանրագիրներ ձեռք բերելու համար կառավարութիւնը իւր կաշէից դուրս է գալիս: Առաջարկել են շատ տեղ, բայց մինչև այժմ յաջողութիւն չեն դտել:

Սասունի կոտորածի մասին ամեն տեղ հարց ու փորձ եմ անում. անձամբ քննեցի գաղթական սասունցիներին, նոյն իսկ շէնիկցի Գրգոյի եղբօրը, քրոջը և այլն: Ինչպէս պատմում են, Գալուրիկում ոչ մի մարդ, տուն չկայ այս րոպէին: Մնացեալ գիւղերում գտնուում են առ առաւելն 5-6 տուն բնակիչ: Բոլոր գիւղերը այրւել են. Խնուսի ու Մուշի կողմերը գտնուում են բազմաթիւ գաղթական սասունցիներ: Գալուրիկի փախստականները դիմել են Տիգրանակերտի կողմերը: Գաղթականները պատսպարւել են գիւղերում և ապրում են գիւղացիների միջոցներով. կառավարութիւնից ոչ մի նըպաստ չի եղել: Նոքա ցանկութիւն են յայտնում վերագրառնալ նորից Սասուն, եթէ իրանց պէտք եղած օգնութիւնը լինի:

Աւելի ստոյգ և մանրամասն տեղեկութիւններ կը դրնամ շուտով, երբ տեղի վրայ կուսումնասիրեմ ենդիրը և կուղարկեմ ընդարձակ տեղեկագիր:

Այս տարի մեր բարիկենդանը անսպասելի կերպով նորէն դառնացաւ շաքք մը նորանոր ձերբակալութիւններով, նոր բանտարկութիւններով, որոց թիւը յանգաւ 200-ի: Բանտարկութիւններ և խուզարկութիւններ կատարւեցան Ստամբուլ, Ղալաթիայ, Մոքրի գիւղ, Ղազի գիւղ, Պերա, Իւսկիւտար և Իշխանաց կղզիները:

Ինչ որ մարդիկ բարիկենդանին տոմսերով հանգանակութիւն ձեռնարկած էին և բազմաթիւ տոմսեր բաժանած. տոմսերու ամենաբարձր գինը 20, իսկ ամենանրագը 3 դահեկան էր: Տոմսերու վրայ գրած էր, «նվիրատվութիւն մահասարուս Սասնոյ զոհերու և սուրբ գործին» պարբերութիւնը, կնքւած կնքով: Ահա այս տոմսերը ձերբակալւեցան և ասոր մը հտուէից բազմաթիւ անմեղներու բանտարկութիւնը: Բանտարկեալներու մէջ ամեն կարգի մարդ կը գտնուի: Սկսեալ խոհարարէն, համայէն, օդաբաշիէն մինչև խանութպան և գրագէտ: Տղայական արարքը, որ ոչ առաջինն է և ոչ վերջինը, ընդհանուր տրտունջ, դժգոհութիւն առաջ բերած է Պոլսոյ ամեն շրջանաներու մէջ: Բացի բազմաթիւ ձերբակալութիւնէն, շատերն ալ իրենց օձիքը ձեռք չտալու պատճառով հարկադրւեցան ոչինչ պատճառի համար փախչել: Արժէր միթէ 3-10-20 դուրուշի համար այսչափ կեանքեր վտանգի ենթարկել և այսչափ զոհեր տալ: Մարտի սկիզբները ոմանք ազատւեցան, բանտէն ելան շնորհիւ դեղին ոսկիներու և միջամտութիւններու, բայց շատերը տակաւին կը մնան բանդերու մէջ: Կրսի թէ ձերբակալւած է բազմաթիւ տոմսերու հետ և անոնց կնքը:

Իրեք օր առաջ լուր տարածւեց թէ պայրամի տօնի աւելի բոլոր հայ հոգևորական բանտարկեալներուն ներումն պիտի շնորհուի: Պայրամն ալ անցաւ, բայց տարածւած լուրը չստուգւեցաւ: Այս խնդրոյ մասին ահաւասիկ մեր ստացած ամենաստոյգ տեղեկութիւնը: Բ. Դուռը բանակցութեան մտած է Իվիլլեան պատրիարքի հետ, բանտարկւած և աքսորւած բոլոր հոգևորականներուն ներումն շնորհելու խնդրոյ աւելի առաջարկւած են հետևեալ պայմանները. — 1) ներման արժանացած բոլոր հոգևորականները անպայման Պօլիս պիտի մնան, 2) ներման արժանացած հոգևորականները հանդիսաւորապէս պիտի երգեն Մայր եկեղեցիի մէջ այսուհետև այլևս երբէք կայսերական կառավարութեան դէմ անհաւատարիմ, անհնազանդ ընթացքի մէջ չգտնուին, 3) Մայր եկեղեցիի մէջ ներման արժանացած հայ հոգևորականները, միանալով Պօլսոյ եկեղեցական գասու հետ, փառաբանական մաղթանքներ կատարեն սուլթանի արեւշատութեան 4) Իվիլլեան պատրեարքը շնորհակալութեան ուղերձ մատուցանէ յոսս կայսերական փշրւած գահոյից: Պատրիարքը մերժած է վճռապէս յիշեալ պայմանները, իսկ սուլթանն ալ առանց այս պայմաններու չէ ուզած ներումն շնորհել: Խնդիրը առ այժմ հոս է:

Երուսաղէմէն անցեալ շաբաթ հոս բերեցան Արապկերի առաջնորդ Եզնիկ եպիսկոպոս և Ատանայի առաջնորդ Ղեհասպետեան Մկրտիչ եպիսկոպոս, որոնք Յ տարիէ ի վեր պքսորեած էին Երուսաղէմ: Պատրիարքը շողենաւ մարդ ուղարկեց յիշեալ եպիսկոպոսները առնելու համար, բայց մերժեցաւ, ուստի ստիպեալ դիմեց՝ ոստիկանութեան նախարար Նազըմ՝ փաշային, որը պատասխանած է, թէ այդ կախեալ է դատական գործոց նախարարէն, ուստի կը դիմէի դատական գործոց նախարարին. սա ալ կը պատասխանէ, որ ինքը չի կրնար եպիսկոպոսները յանձնել և այդ մասին պէտքէ դիմել մեծ Եպարքոսին: Եպարքոսն ալ կը պատասխանէ, ինքը նոյնպէս չի կրնար այդ մասին ոչինչ ասել, որովհետև այդ կայսեր կամքէն կախեալ է: Մինչ այս մինչ այն եպիսկոպոսները ոստիկանութեան հսկողութեան տակ կը տանեն հասարակ հիւրանոց մը, մինչև որ պատրիարքը կը դիմէ պալատ և ուր ուրեմն կը յանձնեն եպիսկոպոսները պատրիարքարանին: Սուլթանի կառավարութիւնը նորէն կը պահանջէ, որ յիշեալ եպիսկոպոսները երգւեն՝ բայց Իզմիրեան կրնդդիմանայ, առարկելով, որ ինքը չի կրնար թոյլ տալ, որ եպիսկոպոսները իրենց չգործած յանցանքի համար երգւեն. հակառակ պարագային, այսինքն եթէ եպիսկոպոսները յանցաւոր են, դատին, իսկ ինքը քաջ գիտէ, որ յիշեալ եպիսկոպոսները ոչ միայն յանցաւոր չեն, ոչ միայն անմեղ են, այլ և բոլորովին անիրաւ, անարդար ցարդ տուժած են, շնորհիւ քանի մը անխիղճ թուրք պաշտօնեաներու զրպարտութեանց զոհ են: Սուլթանի կառավարութիւն տեղի կուտայ և այլ ևս երգման վրայ չի պնդեր:

Պոլսի ոստիկանութեան բանտը կը կգտնւին այժմ հետեւեալ հոգևորականները, որոնք տակաւին չյանձնեցան պատրիարքարանին, որոնց համար քանիցս դիմումներ եղան Իզմիրեանի կողմէն: Ահա ատոնց անունները. Կարապետ եպիսկոպոս՝ Զէյթունի, Ղևոնդ քահանայ՝ Զէյթունի, Նշան քահանայ՝ Պելէճիքի, Ստեփան քահանայ՝ Պելէճիքի, Միքայէլ քահանայ՝ Ունեայի և Թաթուլ քահանայ՝ Չարչամպայի:

Ամասիա ծիծաղելի դէպք մը պատահած է վերջին օրերը: Թուրք հասարակութիւնը կը տեսնի թուրք գերեզմանի մը վրայ երկար՝ գաւազան մը տնկած, որի ծայրը գերեզմանին հողին մէջ թաղած, իսկ վերի ծայրին փակցած մի երես թուղթ դուրանի դրքէն, վրան կային աղտողովութիւնք քսած: Թուրքերը կատաղած, ուզելով այդ գաւազանը առնելով տանեն կառավարութեան յանձնելու, որ գեաւուրները ըրած են այդ նախատինքը իրենց կրօնական զգացմանց դէմ, կը նայեն որ գաւազանի վարի ծայրը կապած հողին տակէն մի ամբողջ դուրանի գիրք մը դուրս կելնէ, նոյնպէս աղտողովութեամբ օծեալ: Թէքքէն մը պատերն այ աղտողովութեամբ ծեփած տեսնելով, մոլեռանդ թիւրք տարրը վերջին ծայր կը կատող հայերու դէմ և կուզէ կո-

տորել բայց կառավարութիւնը կատաղած խուժանը կը զսպէ, վախցնելով իբր թէ կոտորած մը ըլլայ, գեաւուրները կուգան և մեր երկիրը մեր ձեռքէն կը խլեն, և յետոյ կառավարութիւնը կսկսէ ամեն կողմ ձերբակալութիւններ անել: Կը բանդարկւին 250 հոգի: Հայերը կը պնտեն, որ այդ իրենց գործը չէ, բայց բոլորը անհետեանք կանցնի և 250 հոգի բանտերու մէջ կը տառապեն:

Քանի մը օր ետքը կիմացուի, որ այդ ընողը նոյն իսկ մի խելացնոր, յայտնի խենթ, խելագար թուրք մըն է, բայց կառավարութիւնը չուզեր բան լսել և ոչ ալ կուզէ, որ խենթը երևան ելլէ, թէև ամբողջ քաղաքը սկսած ամենազտիկէն մինչև ամենամեծը, կատարիւպէս համոզեցաւ, որ ինքը սխալած է, որ այդ յիշեալ խենթի գործն է, բայց կառավարութիւնը յամուռութեամբ կը շարունակէ խենթի գործը գեաւուրներուն վերագրել. լաւ միջոց մը ալ կեղեքելու հայերը:

Ն Ա Մ Ա Կ Գ Ը Ր Շ Է Հ Ր Ի Ց

Գրըշէհի գաւառակի Տէհիկ-Մատէնի գիւղաքաղաքը հազարի չափ տուն կը պարունակէ. բնակիչներուն մեծագոյն մասը քրիստոնեաներ են: Մալ-միւսիր Աքիֆ էֆ, գիւղաքաղաքի ժողովուրդը իբր քաղաքական յանցաւորներ դատապարտելու և զանոնք կողոպտելու նպատակով, կառավարութեան դէմ կարգ մը ազդագիրներ հեղինակելով և փողոցներու վրայ փակցնելէ վերջ, շատ մը հայերով բանտերը լեցուց: Այն բռնաբարիչը իր նպատակը գործադրելու համար, բանտարկեալներէն սպառնալիքներով ստակ կը պահանջէ զանոնք ազատ արձակելու համար: Բայց ասոնք երբ կըմերժեն անոր պահանջները, կատաղած կսկսի անխիղճ կերպով չաչորել զանոնք: Անգարայի կառավարութեան կատարած քննութեամբ թէև կը հաստատուի, որ ենթադրեալներն ամբողջ Աքիֆ էֆ. գործերն են և ժողովուրդը ոչինչ տեղեկութիւն չունի, ինչ որ կը հաստատուի անհերքելի փաստերով: Այս մասին տեղոյն կառավարութիւնն կատարեալ համոզում կը գոյացնէ. ինչ օգուտ որ անմեղ բանտարկեալներէն 7 անձ գատապարտուելով Փայասի բերդը կը ղեկւին: Ասոնք 22-25 տարեկան երիտասարդներ են, որոնց մէջ կը գտնուի նաև 12 տարեկան մատաղ տղայ մ՝ ալ: Մնացեալ բանտարկեալներն ալ Մատէնի և Գրըշէհի բանտերու մէջ կը պահուին: Այս անմեղներուն քաշած չարչարանքներն և բուն յանցաւորներու սանձարձակ ու ազատ գործառնութիւններն մարդոյ արդար բարկութեան կայծակնին կը հրաւիրեն պատժելու համար բռնաւոր տէրութիւն մը, որ բոլորովին արդարադատութիւնէ զուրկ և մարդասիրական զգացումներէ իսկապէս հեռի է:

Եօզլաղի երեքշաբթի և ուրբաթ օրւայ դէպքերու վրայ կանխապէս ընդարձակ տեղեկութիւններ դրած են և այս տեղեկութիւններու ստոյգ լինելը մէկ քանի

Տիւրքացիներու տեղագիրներով ալ հաստատուած է:

Ուրբաթի գէպքին մէջ, կանոնաւոր զօրքերը (նիզամիյէ) և բաշիբուզուկները շուկաներուն, հրապարակներուն և փողոցներուն վրայ յարձակելով խաղաղ բնակիչներին 13 հատը սպանած և 80 հատը վիրաւորած են: Յիշեալ պատահարը քննելու և իսլամներու իրաւունքները պաշտպանելու համար, Մուսթափա փաշայի տակ կազմուած ու եկած յանձնախումբերը, փոխանակ քրիստոնեաների արցունքը սրբելու և անոնց վէրքերը դարմանելու, անոնցմէ մէկ քանիսները վիրաւոր և մէկ քանիսները ոգևար վիճակի մէջ 250-ի չափ մարդ նետեցին բանտերն և երկար ատեն հազար ու մէկ խայտառակութիւններու և չարչարանքներու ենթարկեցին: Մինչդեռ իսլամներէն և ոչ մէկ անձ ձերբակալեր են: Արդէն կառավարութեան ձեռքով պատրաստուած և դործագրուած այս վայրենութեան ու ահարկութեան համար գոնէ ձևի համար մէկ քանի իսլամ հրոսպետներու չը ձերբակալելը պատճառ եղաւ այնպիսի նոր և աւելի անհաւատարի վայրագութեանց, որոնք կը գերազանցեն երեքշաբթեան և ուրբաթ օրուան կոտորածներն:

Սոյն գէպքին մէջ բանտարկած 250 անձերէն 17 հատը արձակած են:

Անգարա զբլած Գասպար, Համբարձում, Յակոբ և 20-ի չափ ընկերները, թէև յաջողեցան Անգարայի դատարանին առջև հաստատել իրենց անմեղութիւնը և մինչ կը յուսացէր, որ ասոնք անպարտ պիտի արձակուին, օրէնքը իրենց քմոյքին համեմատ դործագրող պաշտօնեաները և մեծերը այս իրենց հաճոյքին յարմար չնկատելով, դարձեալ Եօզզատի դատարանին կամ տւելի ճիշտն ըսելով, դահիճներու անգութ ձեռքը յանձնեցին: Մատաղ երիտասարդները չարչարանաց դժոգքը եղող մութ բանտերու մէջ կը չարչարին, թէ կառավարութիւնն և թէ յանձնախումբը լաւ հասկցած ու հաւտացած են: Բանապետներէն Խալիլ, Լուիֆի, Հալիթ պէյերն և Սալին, հաճի Հաշում էֆէնտիներն ու ասոնց ընկերներն աւանց պատժի մնալէ զատ, արժանի եղած են իֆթիխար նշանի, որ ոչ միայն քրիստոնեաներուն, նոյն իսկ խելքը գլուխն իսլամներուն դարմանը պատճառած է:

Ահա Մուսթափա փաշայի նախագահութեամբ եկած յանձնախումբին պտուղներն ասոնք և ասոնց նման բաներն են:

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ա Ր Տ Ի Չ Ա Կ Ի Ց

Սուլթանի կառավարութիւնը ինչպէս այրեց մինիք դարձուց Նիկոմիդիոյ գաւառի Արսլանբէկ 500 տունէ բաղկացած անխառն հայաբնակ դիւրը, ինչպէս այրեց Հայձըն քաղաքի հայոց 700 տունը, վերջերս կը վճռէ այրել և Նիկոմիդիոյ գաւառի Պարտիզակ աւանը, որ նոյնպէս զուտ հայաբնակ է և իր բարգաւաճութեամբ, բարօրութեամբ, յառաջագիմութեամբ փուշ մըն է Սուլթանի

կառավարութեան աչքին: Քարի թուրք մը գաղտնիքը կը յայտնէ քանի մը հայերու, որ զգոյշ լինին, հսկին իրենց տուններու վրայ, որովհետև մօտերս թուրքերը պիտի այրեն իրենց գիւղը: Հայերը լուրը կը հաղորդեն տեղական կառավարութեանը: Կառավարութիւնը հայերուն կը բանտարկէ իրրև խոսքարարներ, զրպարտիչներ և կայսերական կառավարութեան անհաւատարիմներ: Խեղճերը իրենց անձը արդարացնելու, իրենց վրայ բարդած ամբաստանութիւնները հերքելու համար կստիպուին գաղտնիքը երևան հանել և բարի թուրքի անունը կուտան:

Թուրքը գէթ իր անձը և ընտանիքը փրկելու համար բանտէն, գուցէ նոյն իսկ մահէն, կստիպուի վախէն ուրանալ ճշմարտութիւնը, որով աւելի կը ծանրանայ հասերու վրայ ամբաստանութիւնը: Հայերը տակաւին բանտըն են և գուցէ երկար ալ մնան, ունեցած չունեցածըն ալ վրան տան: Այս անմիտ հայերը իրանց անխոհեմութեան, անգաղտնապահութեան արժանի արդար պատիժը ստացան և միւս կողմէն վշտացուցին բարի և հայասէր թուրքը: Պարզամիտ հայեր, որ տակաւին չի կրցին ճանչնալ սուլթանի խայտառակ կառավարութիւնը, հազարաւոր դառն փորձերէն ետքը տակաւին արդարութիւն կը յուսան, իսկ միւս կողմէն կը վշտացունեն, կը հեռացունեն իրենցմէ իրենց անմտութեամբ տակաւնութիւ ազնիւ, լուսամիտ թուրքերուն ևս: Հայ ժողովուրդը միանգամ ընդ միշտ թող համոզուի, որ իր միակ երգւեալ արիւնբարբու թշնամին սուլթանի կառավարութիւնն է իր աւազակ, բարբարոս և անբարոյական պաշտօնեաներով սկսած յետին զայթիպէն մինչև նախարարները, եպարքոսը և աւանակապետ սուլթանը: Ահա մեր կուրը որոց հետ է: Մենք խաղաղ, հարստահարուած, ճնշուած թուրքի, քիւրդի գէմ ոչինչ չունենք, անոնք մեր բարեկամը, մեր զինակիցը պիտի լինին սուլթանի բռնապետութիւնը տապալելու, կործանելու համար: Աւստի անմտութիւն է կասկածելի ընել այս սակաւութիւ մեր ազնիւ բարեկամ թիւրքերուն, որոնք ոչ միայն ի հարկին մեզ կօշնեն և վերահաս վտանդէն կը զգուշացնեն, այլ և այդ սակաւութիւնները պիտի խմորեն, պատրաստեն տգէտ, միլեոանդ թուրք խուժանը, որը տգիտաբար կը զօհէ իր զաւակները, կը յարձակի, կը կոտորէ մեզ միմիայն զօրացնելու, կանդուն պահելու համար սուլթանի քայքայուած, լէշակեր բռնակալութիւնը, որ ինչպէս մեր, հայերուս, նոյնպէս թուրքի, քիւրդի երգւեալ թշնամին, կողոպտիչը, կեղեքիչը, հարստահարիչն է: . . .

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ի Կ Ո Ս Ի Գ Ի Ա Յ Ի Ց

Սուլթանի կառավարութիւնը Նիկոմիդիոյ վիճակի հայաբնակ քաղաքներու գաւառներու, դիւրերու վրայ հսկողութիւնը և կասկածամտութիւնը ծայրայնագութեան հասուցած է: Ամենամանշան գէպք մը առասպելական մեկնութիւն, անհաւատարի բացատրութիւններ կստանայ և տեղական իշխանութեան կողմէն կը տեղեկագրուի կեդ-

րոնական կառավարութեան: Այս սխալ տեղեկագրութեանց կը պարտինք վերջին ամիսներուս խտացուցած հսկողութիւնները: Նիկովիդիոյ բոլոր դիւլերու վրայ թուրք դիշերապահներ կարգած են քանի մը ամսէ ի վեր: Թուրք դիշերապահներու սնունդը, ամսականները գիւղացիք պիտի վճարեն: Անցեալները քանի մը տաք գլուխ երիտասարդներ տղայութիւն մը գործեցին և այժմ ատոր պատիժը կը տուժեն: Կիշեր մը քանի մը երիտասարդներ կը յարձակին ձէնկերէր գիւղի թիւրք գիշերապահներու վրայ: Ամենուրեք ժողովուրդը սաստիկ դժգոհ է այս նոր կարգադրութիւնէն և օր աւուր ժողովուրդի արտունջը մեծ շարժել կստանայ: Ըստ գեղեր տեղական կառավարութիւններուն դիմումներ ըրին, ինքրեցին, որ յիշեալ թուրք գիշերապահները հեռացուին, որովհետեւ իրենք աղքատ են, չեն կրնար անոնց ամսականները հատուցանել և թէ իրենք կը պահպանեն իրենց գիւղերը, բայց ապարդիւն մնացին բոլոր դիմումները: Կիշերապահները իբր թէ կը հսկին եղեր, որ հայերը իրենք իրենց տունները չայրեն և յետոյ թուրքերուն մեղադրեն: Անմիտ, ծիծաղելի ինսամատարութիւն: Զինկէլէր գիւղի քանի մը երիտասարդներ տեսնելով, որ ապարդիւն անցան, գիշեր մը կը միաբանին, կը յարձակին գիշերապահներու վրայ, լաւ մը կը տփեն, աղ ու աղցան կանեն և ձեռք ու ոտքերնին կապած գիւղէն դուրս կը հանեն ու կը սպառնան, որ եթէ մէյմըն ալ իրենց աղտոտ քիթերնին գիւղի մէջ երկցունին, էշու պէս կսոր կսոր կանեն: 3 օր անաջ էշ մը մարթած, կտոր կտոր արած կըլլան յիշեալ երիտասարդները և գիւղի զանազան կողմեր ցրած, որ կը նախազգուշացունեն եղեր գիշերապահներուն, որ եթէ իրենց յօժար կամքով չհեռանան, էշու վախճանը կուենան: Կիշերապահները անուշադիր կը թողուն եղած սպառնալիքը և կը շարունակեն իրենց պաշտօնը, որը կը վերջանայ գիշերապահներու ստակալի ծեծով: Կիշերապահները կերթան կը գանգատին գայմազամիս: Այժմ յիշեալ երիտասարդները կը փնտուրին, բայց ցարդ չձեռքարկալեցան Վեհափառ Սուլթանի շնորհիւ:

Սուլթանի կառավարութիւնը՝ չգոհանալով նշանակած գիշերապահներով և կասկածելով, վախենալով ապագայ յուզումներէն, որովհետեւ ժողովուրդական դժգոհութիւնները օր աւուր սպառնական դիրք կստանան, որովհետեւ Նիկովիդիոյ վիճակի հայերը բազմաթիւ են և ինքն ալ զօրք չունի, սկսաւ թուրք ազգաբնակիչութեանը զէնքեր բաժանել, ուղղամթերք պատրաստել, որ ի հարկին զէնքի ոյժով խեղդէ հայկական շարժումները: Անցեալ շաբաթ մեծ քանակութեամբ զէնքեր և փամփուռներ ուղարկեցան Պոլսէն բաժանելու համար թուրք ազգաբնակիչութեանը:

Թիւրքերու և հայերու յարաբերութիւնները օր աւուր աւելի և աւելի թշնամական, սուր կերպարանք կստանան: Սուլթանի կառավարութիւնն ալ իր կողմէն ոչինչ չանք չի ինչպիսի թուրք մոլեռանդ խուժանը դրդուել հայերու դէմ, բայց միւս կողմէն շատ ալ կը վախնայ, որովհետեւ հայը համեմատաբար շատ է այս գաւառի մէջ և շատ ալ կտրիչ է, ատկէ զատ հայերն անխառն

կը բնակին և միմեանց ալ շատ մօտ և ի հարկին կրնան իրար օգնութեան հասնել: Հայերը եթէ իրենք ևս իրենց կողմէն հարկ եղած պատրաստութիւնը չը տեսնեն, հարկ եղած զգուշութիւնները ձեռք չառնեն և չը միաբանեն, կրնան ոչխարի պէս կոտորուել զինւած, մոլեռանդ թուրք և չերքէզ խուժանէն: Հայ ժողովուրդը ամենուրեք եթէ չուզեր ջնջել, ոչխարի պէս կոտորել, բերնէն, հացէն, հագուստէն, ամեն բանէ պիտի իրեն զօկէ, խնայութիւն ընէ և պատրաստութիւն տեսնէ, զինուէ այսուհետեւ զէնքը, հրացանը, դաշոյնը, րէվօլվերը հայու մարմնու անբաժան անդամներէն մէկը պիտի ըլլան, եթէ կուզէ իբրև մարդ ապրել և ոչխարի պէս չմորթուել, բնաջինջ չըլլալ:

Ն Ա Մ Ա Կ Տ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն Ի Յ

I

Մարտ 18-ին շաբաթ օր տեղիս անւանի սրիկայ Քեահեա օղլի Քալիպպէ, որու շահատակութիւնները շատ շատ են, քաղքին Տեղերմէնդէրէ ըսւած տնղը առանց պատճառի կուի բռնեցաւ հայ երիտասարդի մը հետ և մարակի 10-15 հարւած իջեցուց: Այն օր իր բարբարոսութեան գագաթնակէտին հասած էր. ամեն հանդիպողին հայհոյեր, ծեծեր է, նոյն իսկ զինուորականներու նախատական խօսքեր տեղացեր է: Նոյն օրուայ երեկոյան ժամը 2-ին մօտ սա՛ իր հետ ունենալով 4-5 պատական ընկերներ, կը մտնէ քաղքին հրապարակին վրայ Օգսենտի սրճարանը և իր բարձր գալուստը խմացնելու համար կսկսի սրճարանին ապակիները կարգաւ կոտորիլ. մէկ վարկեանի մէջ սրճարանը մարդ չմնար, բոլորն ալ մէկիկ մէկիկ կը փախչին. մենակ Պօղոս Միսսետան անուն հայ երիտասարդ մը անտարբեր նստած տեղը կը մնայ: Սրիկային ջղերուն կը դիպչի ազոր անտարբերութիւնը և պիտալով թէ «որան, կեա՛վուր սէն մի գալղէն պէնդէն դորդ մա՛յան, չիք դիշարի» (ծօ, անհաւատ, դձ մնացիր ինձմէ չվախող, կորսէ դուրս) հայհոյութիւններ, ու՛վօլվերը կը քաշէ և կարձակէ: Պօղոս, ճարպիկ գտնելով, արձակած ժամանակ սրիկային թևին հարւած մը տալու կը յաջողի և գնդակը գլխէն քիչ բարձր կը նետուի առանց մէկու մը վնասելու: Քալիպպէ ու՛վօլվերի անյաջողութիւնէն կատղած խէնջարը կը հանէ սպանելու դիտաւորութեամբ, բայց այս անգամ ալ չի յաջողիր և հետոյհետեւ բազմութիւն և «բոլիսներ»ը դալով կըրնան հազար զօրով Քալիպպէ... իր տունը տանելու:

Վալի պէյը սաստիկ բարկացած, հրաման կընէ ձեռքարկելու պրդ «փուշտ» (վալին սրիկան բան է և կը նշանակէ...) սրիկան, յիսնապետ, հարիւրապետներ իրար ետեւէ կը զօկէ Քալիպպէ ձեռքարկելու... բայց դժբաղդութիւնը տես, որ Քալիպպէ ինքնիրեն չնկատանաւոր ըլլալու և իր տան մէջ նստած քեֆին կը նայի: Ո՛վ պիտի համարձակի տնէն ներս ոտք կոխելու:

վալին զրկած մարդիկը, բայց այդ ալ մեծ յանդգնութիւն է, որ չունին բարեջան պաշտօնեաները և Գալիպոսի «շնորհիւ վե՛հ» սուլթանի կառավարութեան 4-5 օր է ի վեր դեռ չէ ձերբակալած և ինքն ալ միտք չունի յանձնելու:

Բայց չէ՞ որ դեռ 3-4 ամիս առաջ Փրանսիացի ուսուցիչ մ'ալ պիտի մեռցնէր անոր տան մէջ և անպատիժ մնաց, քանի քանի հայ, յոյն տղոց պատիւը բռնաբարեց և դատարանի երես չտեսաւ, որուն ծեծեց և պօլիսներ եկան ծեծողը գէթ իր ձեռքէն ազատեցին. դեռ երկու ամիս չէ եղած, Գալիպոս չէր որ «պօլիսխանէին» մէջ պոռալով վախցուց կօմիտերը և իր գիտով ընկերները բանտէն ազատեց ու անոնց ուկոյնները ետ առաւ, և այս ամենը՝ շնորհիւ «արդարագատ» սուլթանի չքնաղ կառավարութեան: Գալիպ սրիկայ մէ բառի բուն նշանակութեամբ, քաղքին պատուհասը, միթէ կառավարութեան պարտքը չէր գէթ անոր արարքները քիչցնեն ևն: Բայց «պարտք», «պարտականութիւն» բառերը ալ ջնջած են սուլթանի կառավարութեան բառարանէն: Ամենագլխաւորը անոր համար վալիններ կը վախնան սրիկային մազին դաչելու, որ Գալիպ ազգական կին մ'ունի եղբոր սուլթանի հիւրիներուն մէջ:

15-20 օր առաջ Բլաթանայի ճամբուն վրայ թուրք աւազակներ հայ կռուական մը կողպտեցին և ոտքէն վիրաւորեցին ծանրապէս. թէ և ձեռք անցաւ աւազակներէն մին, բայց կը յուսացուի «շնորհիւ» ներողամիտ վե՛հ. սուլթանին, մօտ օրերուս մէջ կարձակի:

* *

Մարտ 25 -ին տեղը բերւեցան Երզնկայէն Տ. Վարդան վարդապետ և արմատնցի Տ. Ասրապետ քահանայ եպիկեան, և նոյն օր Վուրմի ընկ. շոգենաւով Ա. Պօլիս փոխադրւեցան կառավարութեան կողմէ: Նոյն օր Սամսոնէն տեղիս բանար փոխադրւեցան 5 անձինք՝ Նշան 2երազեան 2արշամպայի վաճառական, որ ուրիշ փախտական Նշան անուն անձի մը մեղքը քաւելու համար բանտարկւած է. մանաւանդ որ իւր քսակն ալ պարարտ է. 2արշամպայի գիւղերէն - Աւետիս Առեւիճեան, Սամսոնարնակ - Միքայէլ Թողաթեան, Մկրտիչ 2ամիւլեան. այս վերջին երկուսը 10 օր առաջ պերասթ վաստակած լինելով տեղս հասնելուն ազատ թողւեցան: Կը լսենք, որ 2արշամպայի մէջ նոր ձերբակալութիւններ ևս տեղի ունեցած են. 5-10 օր առաջ Սամսոնի մէջ հայկաթուղիկ պատանի մը բանտարկեցին, և պահապան զինուորները խեղճ տղուն պատիւը բռնաբարեցին: Կաթուղիկներու Առաջն. փոխանորդին բողոքներուն վրայ քննութիւն բացելով իրողութիւնը կատարելապէս հաստատուեցաւ և միայն զոհը արձակեցին բանտէն, առանց վաւաշտ գազանները պէտք եղածին պէս պատժելու:

ԱՐՄՏԱՆԻ ԽՆԴՐՈՅՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՐ

(ՆԱՄԱԿ ԵՐԶՆԿԱՅԻՑ)

II

ՄՏ. Գալուստին ու ընկերներուն քննութիւնը: Կառավարութիւնը, մՏ. Կէորգի գրգամմը, մէկիկ մէկիկ յիշեալները բանտի սիւնին կապելով կապոց մը թացբերով, ծեծել ու քննել կը սկսին: ՄՏ. Կէորգին զէնք նետելին, Բէֆահի-յէի գայմագամին կողպտելին, սանտըքցի ջորեպանը մեռցնելին, լիճքի Պետրոսը վիրաւորելին, Էօմէր փեհլիվանը սպանելին, պահապան Հիւսէյինը վիրաւորելին, կոմիտէին գոյութիւնը խոստովանելին պահանջելով մեռնլու աստիճան ծեծելէ վերջ հարկ եղած պահանջին կը գոյացնեն: Կարգը երբ մՏ. Գալուստին կուգայ, «ծեծը քեզի բաշխեցի՝ երկրին պատւաւոր ըլլալու համար, սակայն պէտքէ դուն ալ ամեն բան խոստովանես»: Կը յայտարարէ գայմագամը: ՄՏ. Գալուստ ու կէ կերպով շնոստովանիր. այս արարողութիւնէն 4 օր վերջ բանտարկեալները կը փոխադրեն Երիզայ, ասոնք ալ եղած զրկանքներ ու տանջանքներն, որոնք թաղապետական բժիշկը պաշտօնապէս բարձր ըրած էր, դէմ կը բողոքեն: Բէմդի յաջորդը, բանտարկելոց բողոքագիրը Գուրուչայի ղեկելով այդ մասին քննութիւններ կատարելին կը պահանջէ: Գուրուչայի կառավարութիւնը վերի վերոյ տեղեկագիր մը շինելով իրենք զիրենք «մէ՛ն մուհաքէմէ» կրնեն, և Կարնոյ ամբաստանիչ ատեանն ալ նոյնը կը հաստատէ:

Գատա վարութիւնը: Խնդրոյն ծագումէն միայն երեք տարի վերջ, 1894 Ապրիլ 13-ին սկսաւ դատավարութիւնը. ամբողջ 50 հոգի, բացի մեռնողներէն, դատարան տարւելով կարգացին ամբաստանազէրը, ուրկից կսկսի դատավարութիւնը:

Պատճէն ամբաստան անգրիս. — «Կայսերական ժառանգեալ երկիրներուն մէջ բնակող հաւատարիմ հպատակ հայ ազգը օսմանեան կայսերական կառավարութեան դէմ զինեալ ապստամբեցնելու և ժառանգեալ երկիրներուն մէկ մասը կառավարութեան իրաւասութենէն հանելու համար խռովարարական նպատակաւ կոմիտէ անւամբ յեղափոխական ընկերութիւն մը կազմելու և կոմիտէին աջակցողներէն մեծաքանակ դուրս մը հաւաքելով գաղտնի զէնք և ռազմամթերք գնելով մարդասպանութեան և աւարարութեան պաշտօնեայններ կարգելով, ներքին անդորրութիւնը և երկրին խաղաղութիւնը մասամբ վրդովելով, հաւատարիմ ժողովուրդը մնասելով և յեղափոխական ընկերութեան մասնակցելով, շատ մը տեղեր շրջելով, մնասկար թղթեր ցրելով և այս միութեան գաղտնիքը երբ կառավարութիւնն իմանալով, գոյութիւնը ստուգելու և իմացնելու պաշտօնեայ կարգւող արմրտանցի Էօմէր փեհլիվանը ու Քէօսեան Սերոբը մեռցնելով և ասոնցմէ Էօմէր փեհլիվանին դիակը քարկողը այրելով և միւտիւր Մ. Կէորգը սպանելու նպատակաւ բազմութիւ հրազէն պարպելով ու վիրաւորելով, ձերբակալման պաշտօն-

նկայ ոստիկան զինւորներէն Հասան չափուշին և նորա հրամանին տակ գտնուող ոստիկան զինւորաց և ժողովրդոց միանգամայն սպանելու նպատակաւ զէնք գործածելով, պահապան Հիւսէինը վիրաւորելով, Սատգրի ջորեպան Մուհամմէդը սպանելով և լիճքցի միւտիր Պետրոսը ծաւրապէս վիրաւորելով Բէֆասէյցէի գայմագամ Մուհամմէդ Սատրը Էֆէնտին և ընկերներուն հասարակաց ժաման վրայ առջևը ելնելով, գոյքերնին ու ստացւածքնին կէշէքած ըլլալով. այս ամենը խռովարարաց նախագահ Արիանեան Գալուստի անւամբը հռչակաւոր Փաշայեան Արապետի և քննութեան մէջ անուննին յիշած նոցա ընկերներու մասին, առաջ և վերջը Գուրուչայի, Բէֆասէյցէի և Նրզնկայի հարցաքննութեան պաշտօնատուներէն տեղեկագրած ստուգութեանց համաձայն, Էրզրուֆի ամբաստանիչ ժողովէն շարագրած 308 յունւար 8 թւական և 300 թւահամար տեղեկագրոյն մէջ մանրամասնութեամբ բացատրուած ըլլալով, յիշեալ կասկածելիներէն անւամբը հռչակաւոր Փաշայեան Արապետ բժշկութիւն ընելու պատրւակով Թեւ և փոքր Արմտանները երէք տարիէն աւելի յարատեւելով հայ ազգը կայսերական կառավարութեան իրաւասութենէն խռովորարական նպատակաւ, նախնական քննութեանց պաշտօնագրոց մէջ անուննին յիշած անձերու հետ կազմակերպած գաղտնի կօֆտէից համար ուխտագիր և ծրագիր յօրինելով ու ստորագրութեան տակ առնելով, իւր խռովայոյղ նպատակը անձամբ ինք վարելով և իր բացակայութեանը փախտական եղող մհ. Գալուստը նախագահ կարգելով և անդամներ ընտրելով, ինչպէս պատելի Խաչատուրն և պատելի Նշանը յիշեալ ծրագրին տրամագրութիւնը գործադրելու ընկերութեան յառաջադիմութեան միջոցները դիւրացնելու և դրական պարտականութիւնները կատարելու համար, հարկ եղած հազարգանցութեան նախութեան Սարգիսը պաշտօնից կարգելով ու ձեռնարկած խռովարական նպատակներուն գործադրման համար զինեալ ըլլալով, ապին անդին հանդիպած մարդիկը սպանելու և կողոպտելու վնասակար ձեռնարկին ի հատար հանելու համար սարսափիչ անւամբ յիշեալ Սարգիսը, Միքայիլը և Կէորդը՝ ընտրելով և Մ. Գալուստին և պատելի Խաչատրին, խորհրդին ու հրահանգին հնազանդելու պարտաւորիչ կօֆտէ մը կազմած ու գումարած ըլլալնին և իբր քարիւղ թիթեղներու մէջ դնելով բերած ու պահած վառօղնին կայսեր. կառավարութեան միջոցաւ երևան հանելը և ասիկայ անձուէր ընկերներուն խոստովանութիւնէն և տուներին ելած և ի ձեռին գտնուած բազմաթիւ փասակար թղթերուն զանազան պարունակութիւնները և մէկ մէկու վերաբրած յանցանքներու խոստովանութիւնը և եղելութիւնները մինչ կառավարութեան հասնելով՝ ձերբակալման ձեռնարկելու միջոցին ոմանց փախչիլը և կօֆթէին ջրակցելով նիւթապէս և ֆիլիկապէս ծառայելէ խոյս տուողները Փրանսերէն կօնտաք նշանակած կնիքով կնքած և սարսափիչ ստորագրութեամբ ստորագրուած սպանելին ծանուցանող տոմսերով շատ մը անձեր սարսափեցուցած ըլլալնին վաւերացեալ լինելով և Էօմէր փէհլիւանը, Բէօսէեան Սերորը կանխամտածութեամբ սպանած ու խեղդած և Էօմէրի դիակը այրած ըլլալնին քննութեանց թղթերուն մէջ գրուած տեղեկագրած՝ Ահնձեան Նշանին քննութիւնով և Թիւթիւձեան Միքայիլի յամառ խոստովանութիւնով և Էօմէր փէհլիւանի սպանութեանը վերաբերեալ 308 յուլիս 8 թւականաւ շարագրած և այն ժամանակ իրենց եղած տեղը զրկուած որոշմագրերու մէջ բացատրուած և համարուած փաստերով ու քննութիւններէ ձեռք բերուած ապացոյցներու օգնութեամբը բացարձակապէս հաստատուած, գայմագամ Սատրը Էֆ-ին ու ընկերները կողոպտած ըլլալնին ոչ դատախազներու կողմէն ճանաչուած և այս մասին հարցաքննուած մարդոց երդումով տուած վկայութիւններովը հաստատուած ձերբակալման պաշտօնայ Հասան չափուշին և հետևորդաց դիմագրելով սպանելու նպատակաւ գնդակ նետելնին և պահապան Հիւսէինը վիրաւորած և խեղանգամ ըրած ըլլալնին, Թիւթիւձեան Միքայիլի և Ահնձեան Նշանին, յայտարարութիւններովը և ոստիկան զինւորներու քննութիւններով վաւերացած ըլլալով և ծպտեալ քիւրդ, լազ հազուստներով ապաստանած քարայրուն մէջէն շատ մը գիմագրութիւններէ վերջ չը տալով մէկ մասը ողջ զինեալ և ոմանք ալ վիրաւոր ու մեռած ձերբակալելուն փաստովը վաւերանալով և ճշգրտելով տգթ. Կ. Փաշայեանը և Մհ. Գալուստը և իրենց ամբողջ ընկերները պատժական օրինակքին 170, 56, 55, 54 յօդուածներուն տրամագրութեամբ եղեռնական ամբաստանութեամբ դատուելնին որոշուած է:

Ներքև յարկերու ցուցակը

Ապառաժից 500 ռուբլի, Հայկից 100 ռուբ., Թերթից 2 ռուբ., Ախթի «Արեժ» խմբ. 100 ռուբ., Արիմի № ք-ից 400 ռուբ., Ախթից 100 ռուբ., Ըամշ-ից 12 ռուբ., Խ. ուս. գր. 30 ռուբ., Իբիսից թ. № 177 610 ռուբլի

Պողպատից 117 տարձանակ, 21 հրացան և 670 հանքի փամփուռ

Ղեշապ քանդակի կետր. սնդուկի մէջ ստացւեցան.

Գնդակ 60 գահեկան, Հայկ Արամ ընկերութ. 25 գահ., Արիւժ 15 մէջիդիէ ևս 81 գահ., Փառնակ 100 գահ., Կարապետ 35 գահ., Արշակաւան քղ. Սասուն խմբ. 50 ևս 150 գահ., Դիւր խմբ. 80 գահ., Թաթուլ խմբ. 74 գահ., Պիծակ 50 գահ., Բրդակուլ խմբ. 160 գահ., Անձանուէր խմբ. 50 ևս 90 ևս 31 գահ., Անի խմբ. 20 ևս 90 գահ., Հայկեան խմբ. 120 գահ., Հ. Մ. Դրօշ, 61 գահ., Ըվ-ի Լ. ք-ից Տիկ Լ. 10 Փր., Ժ. ք-ից օր. Խ. 20 Փր., Ա. 20 Փր., օր Մ. 25 Փր.:

Հիւսիս. Ամերիկայի Պատ. ք-ից Թ. Թ. 5 դօլար:

Դաշնակցութեան անձանութիւններից խնդրուում է թղթ թակցութեան և նւիրատուութեան համար դիմել. L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վիլնիւս, Դաշնակցութեան ազատ սպարան: